

УДК 347.77:340.5:342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2025.3.7>

Є. А. Кобрусева

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
ORCID: orcid.org/0000-0002-4225-9657

РЕФОРМУВАННЯ ПАТЕНТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджується сучасний стан реформування патентного законодавства України, що триває у контексті європейської інтеграції та зобов'язань, взятих державою за Угодою про асоціацію з ЄС. Особлива увага приділяється аналізу основних новацій 2020–2024 років, зокрема створенню Національного органу інтелектуальної власності як центральної інституції у сфері надання правової охорони об'єктам патентного права та функціонування апеляційних процедур. Встановлено, що впроваджені зміни спрямовані на гармонізацію правових стандартів України з європейською практикою, але водночас висвітлюються проблемні аспекти, пов'язані з невирішеністю окремих питань правового статусу службових винаходів і корисних моделей, а також ефективності судових і поза-судових механізмів захисту. Зроблено акцент на ключових викликах, які виникають у процесі імплементації міжнародних норм, серед яких – боротьба з явищем «вічнозелених патентів», що перешкоджало розвитку ринку генеричних лікарських засобів, удосконалення процедур кваліфікаційної експертизи заявок, запровадження інституту «pre-grant opposition» та «post-grant opposition», а також забезпечення прозорості процедур надання примусових ліцензій. Доведено, що зазначені новації не лише відповідають сучасним міжнародним стандартам, але й покликані гарантувати баланс інтересів між винахідниками, власниками патентів, фармацевтичними компаніями та суспільством, яке потребує доступу до якісних і доступних лікарських засобів. Окрему увагу приділено практичним механізмам реалізації реформи: підвищенню ефективності роботи експертів патентного відомства, розробці методичних рекомендацій щодо проведення експертизи заявок, розвитку статистичного моніторингу у сфері охорони інтелектуальної власності, а також цифровізації патентних процедур. Підкреслено, що подальший розвиток законодавчої бази у сфері винаходів і корисних моделей має враховувати як національні економічні інтереси, так і глобальні тенденції розвитку біотехнологій, фармацевтики та цифрових технологій. Зроблено висновок, що вдосконалення патентного законодавства є ключовим чинником підвищення конкурентоспроможності України, її інтеграції у міжнародний правовий простір та формування сприятливого середовища для інноваційного розвитку.

Ключові слова: патентне законодавство, винахід, корисна модель, реформа, інтелектуальна власність, гармонізація, імплементація.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України зумовлює нагальну потребу у вдосконаленні правового регулювання у сфері винаходів та корисних моделей. Попри значний прогрес у напрямі імплементації європейських стандартів, чинна нормативна база залишається фрагментарною й нерідко суперечливою. Як зазначає І.І. Хоменко, ефективність сис-

теми охорони інтелектуальної власності безпосередньо залежить від гармонізації національного законодавства з міжнародними договорами, адже лише за умови дотримання єдиних критеріїв новизни та промислової придатності патенти стають дієвим інструментом розвитку економіки [1, с. 227]. Водночас в Україні все ще існує проблема невідповідності між спеціаль-

ними законами та кодексами, що ускладнює реалізацію права на охорону об'єктів патентного права.

Одним із ключових викликів залишається формування стабільної інституційної бази. Л.Л. Тарасенко наголошує, що створення Національного органу інтелектуальної власності є важливою новацією, однак його правовий статус потребує чіткішого закріплення в окремому законі [2, с. 68]. Дублювання норм у кількох актах призводить до правової невизначеності, що негативно впливає на якість розгляду заявочних і рівень довіри з боку заявників. Більше того, досі залишаються неврегульованими питання належності майнових прав на службові винаходи, що породжує конфлікти між винахідниками та роботодавцями.

Важливим напрямом також є усунення практики патентних зловживань. Т.В. Ярошевська та Є.П. Темченко підкреслюють, що збереження механізмів «вічнозелених патентів» суттєво гальмувало вихід генеричних препаратів на ринок та створювало нерівні умови для вітчизняних виробників [3, с. 195]. Саме тому ухвалення змін до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» стало кроком до обмеження монополії у фармацевтичній сфері [4]. Проте впроваджені новації потребують практичного наповнення через удосконалення роботи експертів, розробку методичних рекомендацій та формування сталої судової практики. Таким чином, проблема реформування патентного законодавства України полягає не лише у прийнятті нових норм, а й у створенні реальних механізмів їх ефективної реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували проблематику у сфері інтелектуальної власності та патентного права, варто відзначити І.І. Хоменка, Л.Л. Тарасенка, Т.В. Ярошевську, Є.П. Темченка, А.З. Гутника, Д.О. Сомова, Н.І. Аралову, а також науковців-практиків Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій. Їхні праці становлять важливу наукову базу для аналізу реформування системи охорони винаходів і корисних моделей в Україні.

Мета статті. Комплексний аналіз реформування патентного законодавства України в умовах європейської інтеграції, виявлення основних проблемних аспектів імплементації міжнародних стандартів та вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання у сфері винаходів і корисних моделей.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що основу правового регулювання у сфері охорони винаходів і корисних моделей становить Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4]. Саме цей акт визначив порядок подання заявочних, критерії патентоздатності та механізми захисту прав винахідників. Упродовж багатьох років він неодноразово зазнавав змін, що були зумовлені як внутрішніми потребами правозастосовної практики, так і зовнішніми зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції.

Вартим уваги є й те, що важливим кроком на міжнародному рівні стало приєднання України до Договору про патентну кооперацію (РСТ) [5], який забезпечив єдину процедуру подання міжнародних заявочних на винаходи. Крім того, Договір про патентне право (PLT) [6] уніфікував процедури, що дало змогу значно спростити адміністративні аспекти патентування та адаптувати їх до міжнародної практики. Такі міжнародні зобов'язання стали основою для модернізації національної патентної системи та формування єдиних стандартів охорони прав.

Як слушно зазначає Л.Л. Тарасенко, ухвалені у 2020 році зміни до законодавства у сфері промислової власності охопили як оновлення положень Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», так і створення Національного органу інтелектуальної власності [2, с. 68]. Водночас, науковець підкреслює, що дублювання норм у кількох актах спричинило правову невизначеність. Саме тому виникає потреба у подальшому вдосконаленні нормативної бази шляхом прийняття окремого закону про НОІВ, що дозволить уникнути колізій та забезпечить стабільність правозастосовної практики.

Наразі актуальним є питання формування ефективної інституційної системи

у сфері охорони інтелектуальної власності. В Україні цю роль покликаний виконувати Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ), створення якого розглядається як один із ключових результатів патентної реформи. Основне його завдання полягає у забезпеченні правової охорони об'єктів промислової власності, включно з розглядом заявок, прийняттям рішень та веденням реєстрів [4].

Як підкреслює Л.Л. Тарасенко, попри важливість створення НОІВ, його правовий статус наразі закріплений лише у вигляді змін до кількох законодавчих актів, що спричинило дублювання норм і відсутність системності [2, с. 70]. Вчений наголошує, що більш доцільним було б ухвалення окремого закону, який би врегулював структуру, компетенцію та гарантії незалежності цього органу. Лише у такий спосіб можна забезпечити його стабільне функціонування та прозорість прийнятих рішень.

Окремо звернемо увагу на те, що практичне значення НОІВ підтверджується офіційними статистичними даними. Згідно зі звітом Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій, у 2023 році на розгляд надійшли тисячі заявок на винаходи й корисні моделі, що свідчить про зростання попиту на правову охорону в цій сфері [9]. Це демонструє, що інституційні зміни у вигляді створення НОІВ мають не лише формальний, а й практичний вплив, адже вони спрямовані на покращення доступу заявників до сучасних адміністративних послуг та підвищення довіри до національної системи патентування.

Що стосується новацій, то вартим уваги є запровадження нових критеріїв патентоздатності корисних моделей. Як зазначає І.І. Хоменко, підвищення вимог до новизни та промислової придатності спрямоване на обмеження можливостей для отримання охорони на тривіальні технічні рішення, які фактично не мають інноваційної цінності [1, с. 229]. Такий підхід дозволяє відійти від практики видачі деклараційних патентів та підвищує довіру до результатів кваліфікаційної експертизи.

Важливим досягненням можна вважати і запровадження механізмів «pre-grant

opposition» та «post-grant opposition». Наякові позиції Т.В. Ярошевської та Є.П. Темченка свідчать про те, що ці процедури стали інструментом боротьби з патентним тролінгом і забезпечили можливість більш широкого громадського контролю за видачею патентів [3, с. 195]. Завдяки цим змінам заявники отримали право подавати мотивовані заперечення проти заявки ще до моменту видачі патенту, а також оскаржувати чинність вже виданих прав у позасудовому порядку.

Разом з тим, важливим нововведенням стала законодавча боротьба з так званими «вічнозеленими патентами». Як показує практика, недобросовісні фармацевтичні компанії використовували повторні заявки на незначні модифікації вже відомих препаратів для продовження монополії на ринку. На думку Т.В. Ярошевської та Є.П. Темченка, обмеження такої практики дозволило суттєво активізувати виробництво генеричних лікарських засобів та збалансувати інтереси виробників і споживачів [3, с. 196]. Це наблизило Україну до європейських стандартів та стало прикладом успішної імплементації міжнародних норм у національне право.

Варто зазначити, що для ефективного функціонування оновленої системи патентного права необхідні не лише законодавчі зміни, а й практичні інструменти їх реалізації. Значним кроком у цьому напрямі стали науково-практичні розробки, зокрема тези А.З. Гутника та Д.О. Сомова, які акцентують на важливості формування у студентів технічних спеціальностей базових знань з інтелектуальної власності [7, с. 29]. На думку авторів, така підготовка є фундаментом для якісного експертного забезпечення майбутньої роботи патентних відомств і формування висококваліфікованої інтелектуальної еліти.

Звернемо увагу на офіційні методичні рекомендації, розроблені Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій у 2025 році. Цей документ визначає детальний порядок проведення експертизи заявок на винаходи і корисні моделі, що має на меті підвищення єдності та прозорості експертної практики [10]. Впровадження таких рекомендацій є важ-

ливим чинником забезпечення довіри до результатів кваліфікаційної експертизи та створення єдиного підходу до оцінки патентоздатності об'єктів.

Тобто, практична реалізація реформи пов'язана з активним використанням цифрових інструментів. У сучасних умовах цифровізація процедур подання заявок та ведення реєстрів дозволяє зменшити бюрократичні перепони, забезпечити відкритість даних і пришвидшити час розгляду справ. Впровадження електронного діловодства відповідає міжнародним стандартам та підвищує рівень прозорості діяльності НОІВ. Це створює передумови для більш ефективного захисту прав винахідників і спрощує комунікацію між заявниками та експертами.

Важливим напрямом оцінки результатів реформи є вплив змін у патентному законодавстві на фармацевтичний сектор. Як слушно зазначають Т.В. Ярошевська та Є.П. Темченко, саме у цій галузі практика «вічнозелених патентів» найбільше стримує розвиток конкуренції та доступність ліків для населення [3, с. 196]. Обмеження таких зловживань сприяло появі нових генеричних препаратів на українському ринку та дало змогу споживачам отримати доступ до більш якісних і водночас доступних за ціною лікарських засобів.

Вартим уваги є те, що значний потенціал реформ відображається і у сфері біотехнологій. Як підкреслює Н.І. Аралова, розвиток інформаційних методів підтримки оцінки об'єктів інтелектуальної власності дозволяє точніше визначати їхню економічну вартість і перспективи комерціалізації [8, с. 46]. Це відкриває нові можливості для інвестування у біотехнологічні розробки та створює додаткові стимули для вітчизняних науковців і виробників впроваджувати інноваційні рішення.

Таким чином, реформоване патентне законодавство створює передумови для балансу інтересів між державою, виробниками та споживачами. З одного боку, воно гарантує захист прав власників патентів, а з іншого — забезпечує механізми для швидшого виходу на ринок лікарських засобів, необхідних суспільству. Такий підхід відповідає європейським стандар-

там і свідчить про готовність України інтегруватися у спільний фармацевтичний та біотехнологічний простір ЄС.

Попри позитивні зміни у сфері охорони прав на винаходи та корисні моделі, низка проблем залишається невирішеною. І.І. Хоменко наголошує, що вітчизняне законодавство все ще не забезпечує повної гармонізації з європейськими підходами, особливо щодо процедур кваліфікаційної експертизи [1, с. 231]. Вчений підкреслює, що неоднозначність окремих положень створює правову невизначеність для заявників, що ускладнює реалізацію їхніх прав на належну охорону.

Відповідно, на думку Л.Л. Тарасенка, одним із ключових викликів залишається відсутність єдиного законодавчого акту, який би комплексно визначав правовий статус Національного органу інтелектуальної власності [2, с. 72]. Дослідник акцентує, що дублювання норм у різних актах створює потенційні колізії, які негативно впливають на прозорість рішень і знижують довіру до інституції. Тому завданням найближчого часу є ухвалення спеціального закону, який забезпечить інституційну стабільність та узгодженість із міжнародною практикою.

Варто зауважити, що проблемним аспектом залишається й питання службових винаходів. Наразі існує колізія між нормами Цивільного кодексу та спеціального законодавства щодо належності майнових прав на результати службової діяльності. Така невизначеність породжує конфлікти між роботодавцями й винахідниками та гальмує впровадження результатів досліджень у виробництво. Вирішення цієї проблеми є необхідною умовою для створення ефективної системи охорони прав, яка відповідатиме міжнародним стандартам та сприятиме інноваційному розвитку.

Перспективи розвитку патентного законодавства України безпосередньо пов'язані з подальшою європейською інтеграцією. У звіті «Інтелектуальна власність у цифрах» підкреслюється зростання кількості заявок на винаходи та корисні моделі, що свідчить про активізацію винахідницької діяльності в країні [9]. Ця тенденція вимагає від законодавця розширення механізмів правової охорони та

вдосконалення процедур, аби забезпечити ефективний захист прав заявників у майбутньому.

На сьогодні перспективним напрямом є також подальша гармонізація із міжнародними договорами. Зокрема, важливим залишається розширення практичного застосування положень Договору про патентну кооперацію, адже його механізми забезпечують спрощений доступ українських заявників до міжнародної системи охорони прав [5]. Водночас значну роль відіграє й Договір про патентне право, який уніфікує адміністративні процедури патентування та сприяє узгодженню національної практики із загальноприйнятими міжнародними стандартами [6].

Особливу увагу варто приділити розвитку методичної та експертної бази. У методичних рекомендаціях НІПО окреслені конкретні підходи до проведення експертизи заявок на винаходи та корисні моделі [10]. Це свідчить про прагнення держави створити єдину практику, яка відповідатиме міжнародним стандартам і потребам вітчизняних заявників. Надалі вдосконалення цих механізмів сприятиме не лише підвищенню рівня правової охорони, але й інтеграції України до глобальної інноваційної спільноти.

Висновки і пропозиції. Реформування патентного законодавства України свідчить про поступове наближення до європейських стандартів, проте цей процес залишається складним і багатограним. З одного боку, прийняті законодавчі новації посилили критерії патентоздатності, обмежили можливість патентних зловживань та створили умови для виходу генеричних препаратів на ринок. З іншого боку, невирішеність питань службових винаходів, дублювання норм щодо статусу Національного органу інтелектуальної власності та колізії між кодексами й спеціальними законами демонструють, що національна правова база ще не є цілісною. Саме інституційна нестабільність і недостатня узгодженість норм права є головними бар'єрами на шляху до повної імплементації міжнародних стандартів. Водночас результати реформ мають позитивний вплив на розвиток фармацевтичної та біотехнологічної галузей, сти-

мулюючи інноваційну діяльність та розширюючи можливості для інвестування у високотехнологічні проекти. Зміцнення експертної та методичної бази, цифровізація патентних процедур і статистичний моніторинг відкривають перспективи для більш прозорості та ефективної системи охорони прав інтелектуальної власності. Подальший розвиток законодавства у цій сфері має спиратися на європейський досвід, але враховувати й національні економічні реалії. Гармонійне поєднання міжнародних норм і внутрішніх потреб стане запорукою того, що патентна система України зможе стати дієвим інструментом розвитку інноваційної економіки.

Список використаної літератури:

1. Хоменко І.І. Правове регулювання винаходів, корисних моделей в Україні та ЄС. Інформація і право. 2024. № 3(50). С.225–235. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3\(50\).311753](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.3(50).311753)
2. Тарасенко Л.Л. Реформа патентного законодавства (2020): основні новації щодо винаходів та корисних моделей. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2021. Вип. 73. С. 67–76. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.73.067>
3. Ярошевська Т.В., Темченко Є.П. Реформування національного патентного законодавства: позитивні зміни та проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 194–196. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/48>
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>
5. Договір про патентну кооперацію (PCT) від 19.06.1970. Чинний для України з 25.12.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_001#Text
6. Договір про патентне право (PLT) від 01.06.2000. Україна приєдналась 22.11.2002 (Закон № 245-IV), чинний для України з 30.06.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895_002#Text
7. Гутник А.З., Сомов Д.О. Роль дисципліни «основи технічної творчості» при підготовці молодшої інтелектуальної еліти. Створення, охорона, захист і комерці-

- алізація об'єктів права інтелектуальної власності : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22 квіт. 2021 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 28–31. URL: <https://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2021/05/36irnik-konf.-do-Dnia-IB-2021.pdf>
8. Аралова Н.І. Інформаційні методи підтримки для дослідження вартості об'єктів інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2022 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 45–48. URL: <https://km.kpi.ua/wp-content/uploads/36irnik-IB-2022.pdf>
9. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій. Інтелектуальна власність у цифрах : показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2023 рік. Київ, 2024. 36 с. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/IP-in-Figures-2023-web1-.pdf>
10. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій. Методичні рекомендації щодо проведення експертизи заявок на винаходи і корисні моделі. Київ, 2025. 204 с. URL: https://nipo.gov.ua/wpcontent/uploads/2025/05/Metod_rekomend_ekspertyzy_vynakhody-km-2025.pdf

Kobruiseva Ye. Reforming the patent legislation of Ukraine: implementation challenges and practical implementation mechanisms

The article examines the current state of patent legislation reform in Ukraine, which is taking place in the context of European integration and the country's obligations under the EU-Ukraine Association Agreement. Special attention is paid to the analysis of the main innovations introduced during 2020–2024, including the establishment of the National Intellectual Property Office as the central institution for granting legal protection to patent law objects and for functioning of appeal procedures. It is emphasized that these changes are aimed at harmonizing Ukraine's legal standards with European practice, while also highlighting problematic aspects such as the unresolved legal status of employee inventions and utility models, and the effectiveness of judicial and out-of-court protection mechanisms. The focus is placed on the key challenges arising from the implementation of international norms, among which are the fight against the phenomenon of "evergreen patents" that hindered the development of the generic pharmaceutical market, the improvement of qualification examination procedures for patent applications, the introduction of the "pre-grant opposition" and "post-grant opposition" mechanisms, and ensuring transparency in the issuance of compulsory licenses. It is demonstrated that these innovations not only comply with modern international standards, but are also designed to guarantee a balance of interests between inventors, patent holders, pharmaceutical companies, and society, which needs access to high-quality and affordable medicines. Particular attention is given to the practical mechanisms of implementing the reform: enhancing the efficiency of patent office experts, developing methodological guidelines for the examination of applications, improving statistical monitoring in the field of intellectual property protection, and digitalizing patent procedures. It is stressed that the further development of the legislative framework in the field of inventions and utility models must take into account both the national economic interests and global trends in biotechnology, pharmaceuticals, and digital technologies. It is concluded that the improvement of patent legislation is a key factor in strengthening Ukraine's competitiveness, integrating it into the international legal space, and creating a favorable environment for innovative development.

Key words: patent legislation, invention, utility model, reform, intellectual property, harmonization, implementation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025